

Reykjavik, 2000. 15. Póls saga // Orignes Islandicae... 16. Saga of bishop Jón of Hólar // Medieval hagiography... 17. Saga of the Icelanders // Sturlunga saga I. – N.-Y., 1970. 18. Schach P. Icelandic sagas. – Boston, 1984. 19. Sigurdsson J.V. Chieftains and power in the Icelandic commonwealth. – Odense, 1999. 20. Sturlunga saga I, II. – N.-Y., 1970. 21. Vésteinsson O. The Christianization of Iceland: Priests, Power and

Social Change 1000–1300. – L., 1996. 22. The Tale of the Men of Haukadal // Sturlunga saga II. – N.-Y., 1970. 23. Thomas R.G. Sturlunga saga I. Introduction. – N.-Y., 1970. 24. Þorláks saga // Orignes Islandicae... 25. Þorláks saga A. // Biskupa sögur II. – Reykjavik, 2000. 26. Þorláks saga B. // Biskupa sögur II. – Reykjavik, 2000.

Надійшла до редколегії 22.03.06

М. Парахіна, канд. іст. наук, Т. Полушкіна, канд. іст. наук

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На основі узагальнюючих матеріалів розглянуто процес українського державотворення, шляхи його інтеграції у світове співтовариство.

In the article on the basis of summarizing materials the process of Ukrainian creation of the state, ways of its integration, is considered in a world concord.

У ХХ ст. Україна здобувала незалежність двічі. Обидва рази народження самостійної держави було наслідком розпаду наддержави. Однак якщо поява Української Народної Республіки кваліфікується як результат революції, то суверенізація радянської України такою не вважається. Будь-який історик погодиться з визначенням революції як одночасної зміни державної влади і форм власності. Роки, що відділяють нас від 1991 р., є достатньою відстанню у часі, щоб зрозуміти: в Україні трапилося і те, і друге, і навіть третє: влада не просто змінилася, а народилася принципово інша, національна держава.

Сутність перехідного періоду від радянського тоталітаризму до демократії полягає в тому, що в ході усієї сукупності його процесів творяться умови для нового, більш цивілізованого рівня свободи людини. Для суспільства перехідного стану значною мірою притаманні форми співжиття, мислення та поведінки, що склалися у старому суспільстві. Однак масова свідомість усе ж дезорієнтована руйнуванням колишньої системи цінностей. У населення, яке в основній своїй масі опинилося на межі виживання, зростає меркантильність та егоїзм, жорстокість й апатія.

Багатовіковий історичний досвід нашої країни свідчить, що наша держава часто руйнувалася через нерозуміння суспільством та, насамперед, його елітою процесів, що відбувалися. Упродовж останніх років в Україні спостерігається позитивний рух суспільної свідомості від національно-державного романтизму в бік здорового прагматизму. Проте суспільство ще не має чіткого уявлення про головні орієнтири свій поступ, про свої провідні цінності й ідеали. Поки що ведуться лише суперечки щодо тлумачення власного історичного минулого, а також щодо того майбутнього, до якого слід прагнути.

В інтересах консолідації суспільства важливим є формування певного рівня єдності у площині життєвих цілей його громадян. Невизначеність чи заперечення визначеності в питаннях загальнонаціональних духовних орієнтирів створює конфліктний простір і має наслідком небезпечні коливання масових настроїв, розшарування правлячої верстви, поглиблення регіональних відмінностей [5]. Певні спроби осмислено визначити перспективні шляхи реформування суспільства здійснюються здебільшого з використанням таких підходів, які ґрунтуються на зміцненні владних структур та пріоритетах державної економіки, тоді як питання розвитку людини, особистості, творчого потенціалу суспільства, як і раніше, відсутують на задній план.

Нам необхідно докласти значних інтелектуальних зусиль для формування в нашій свідомості національного бачення, оскільки лише таке бачення здатне віднайти неперехідні цінності життя та висвітлити надійні орієнтири в подальшому просуванні українського суспільства до стабільного і динамічного розвитку. Україні потрібна загальнодержавницька ідеологія, яка не тільки дасть змогу вижити в сучасних умовах, але й відкриє перед людиною

нові можливості для реалізації її прагнень до вільного розвитку. Лише така ідеологія спроможна узгодити інтереси та дії різних соціальних верств і груп населення, окремих людей, виробити в них раціональне уявлення про легітимні шляхи реалізації їхніх інтересів.

Стрижневим положенням сучасної національної доктрини України має стати розуміння того, що українська незалежна держава утворилася не тільки як наслідок тривалого національно-визвольного руху, але і як відповідь на виклики розвитку світової глобалізації. Творення нової, пристосованої до сучасних вимог, системи привело до виокремлення з імперії національно-державних єдностей, що самі визначають власні шляхи розвитку та механізми інтеграції у світове співтовариство.

Під розвитком суспільства слід розуміти насамперед процеси, що забезпечують зростання добробуту, безпеки та духовності кожної людини. Для цього необхідно творення належного середовища, у якому людина могла б реалізувати свої можливості. Ідеться, насамперед, про економічні, політичні, екологічні й інші передумови, про певний тип культурного виховання й освіти, що передбачає накопичення нових знань та удосконалення інтелектуального розвитку суспільства.

На сьогодні існує чимало проблем щодо соціальної політики, її функцій та завдань, удосконалення та ін. Держава, будуючи демократичне громадянське суспільство, намагається поєднувати політику економічних реформ з активною соціальною політикою. Основними завданнями нашої держави, мають бути: зростання рівня життя населення, активний розвиток ринку праці, зменшення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, розвиток освіти, культури, охорони здоров'я, але при належному розвитку ринкової економіки, тобто сполучення ринкової економіки із забезпеченням соціальної захищеності людини, захистом її соціальних й економічних прав.

Нова якість українського суспільства вимагає відповідної нової якості системи його цінностей, що мають бути цінностями суверенного буття.

В умовах перехідного періоду необхідною передумовою суспільного прогресу є збереження внутрішньополітичної стабільності та єдності нації. Будь-який серйозний соціально-політичний конфлікт становить загрозу для існування держави і суспільства в цілому. Не припустити розколу громадської думки у корінних питаннях існування нації є головним пріоритетом політики Української держави.

Суверенітет України склався як суверенітет національно-державної єдності, підґрунтям якої є історична пам'ять. Проте правда про історичну пам'ять українського народу для багатьох громадян України є істотно звуженою, а то і спотвореною російсько-радянською імперською моделлю історії, і це становить значну небезпеку для національно-державної ідентичності України. Боротьба за історичну пам'ять на сьогодні залиша-

ється сферою гострої політичної боротьби. Існує небезпека деформації історичної пам'яті, затвердження односторонніх – суто негативних чи суто позитивних – оцінок минулого, фальсифікації або приховування історичних документів тощо.

Із часу отримання незалежності у 1991 р. і до 2006 р. Україна спромоглася запобігти значним зіткненням у сфері боротьби за владу. Цьому сприяли розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, прийняття Конституції, введення національної валюти тощо. Водночас відбувається зниження рівня довіри населення до влади, про що свідчать численні соціологічні опитування. Україна має наполегливо працювати над підвищенням свого авторитету серед країн світового співтовариства. Цьому сприятимуть позитивні результати здійснюваних нею реформ, недопущення масштабних суспільних конфліктів, розвиток міжнародних контактів.

Важливим чинником підвищення авторитету влади є політика держави в галузі прав людини. Україна, як демократична держава, проголосила про визнання людини найвищою суспільною цінністю, але від декларацій до реального втілення ідеалів шлях буває досить довгим.

Національний суспільний інтелект в Україні ще тільки формується. Гуманітарна інтелігенція все ще вирішує проблеми власного виживання і не заглиблюється в осмислення сучасних реалій та не веде пошуки шляхів творення кращого спільного майбутнього. Дійсно авторитетних, незалежних духовних й інтелектуальних провідників суспільства ще не висунуло, хоча претендентів багато.

Для України після проголошення незалежності труднощі полягали в тому, що одночасно повинні були відбуватися процеси розбудови державності, політичної й економічної трансформації та формування етносу. Проблеми, які необхідно було розв'язувати в ході цих широкомасштабних процесів, зумовлені особливостями історичного розвитку України і мають складний дуалістичний характер. Демократизація суспільного державного устрою та політичного життя відбувалася суперечливо, іноді трагічно. Були перемоги демократичних сил та реставрації тоталітарних або авторитарних режимів. Майже завжди демократичні надбання досягалися зусиллями широких народних верств усупереч опору можновладців.

Істотним фактом поєднання державності та демократії доречно вважати прийняття Конституції за нового часу. Обмеженість державної влади – одна з найважливіших ознак демократичної держави. Права людини та громадянина не є дарунком держави, вони – атрибути особи. Саме тому конституційній демократичній державі притаманна участь особи і народу у здійсненні державної влади. Демократична держава побудована на принципі суверенітету народу. Він посідає установчу владу. Державна влада – законодавча, виконавча, судова – діє від імені народу, вона ним уповноважена. Народ передає державі не владу, а право на владу.

Становлення України як соціальної держави відбувалося в умовах кризи соціальних відносин, що пов'язано із кризовим станом економіки та спадом виробництва [9]. Загальновідомо, що темпи соціального розвитку визначаються можливостями економіки. Проте не завжди згадується зворотній зв'язок цих складових суспільних відносин. Адже без дійового і надійного соціального захисту неможливе нормальне функціонування економічних структур, безкризовий розвиток соціальних процесів [6]. Власне, йдеться про сукупність законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, які забезпечуються кожному члену суспільства дотримання найважливіших соціальних прав (наприклад, права на працю, права на достатній рівень життя), які є необхідними для нормального розвитку особи.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою, високий науково-технічний потенціал, який став найважливішим фактором їх розвитку, знаряддям у конкуренції на світових ринках, свідчить, що роль цього потенціалу невинно зростає, посилюючись з кожним новим технологічним укладом.

Зміна геополітичного становища держави й організації збройних сил, конверсія військово-промислового комплексу призвели до втрати мотивованості певних напрямів досліджень, припинення значної кількості наукових розробок. На початку 1990-х рр. склалася критична ситуація, пов'язана з відсутністю власних замкнених циклів розробки і виробництва зброї та військової техніки, яка б гарантувала надійну обороноздатність країни. Незалежна Україна отримала у спадок значний науковий потенціал, який на багатьох сучасних напрямках розвитку науки і техніки перебував на гідному рівні. За класифікацією ЮНЕСКО Україна у 1990-х рр. за рівнем наукового потенціалу посідала сьоме місце у світі [9, с. 445].

На жаль, процес руйнування науково-технічного потенціалу нашої країни, який почався у 1990-х рр., продовжується і на початку XXI ст., прискорювалося падіння престижу науки. Через мізерну заробітну плату і застарілу матеріально-технічну базу багато науковців, залишивши наукову діяльність, виїздили на роботу за кордон або йшли працювати до комерційних структур. Протягом 1991–2000 рр. показники загального скорочення наукових кадрів країни зменшилися з 9,2 до 3,7 %, тобто майже втричі [1]. У наш час відбувається і зниження рівня освіти, стають непрестижними професії вчителя та викладача; виховний процес нового покоління дедалі більше стає справою "вулиці", яка нав'язує молоді свої цінності, часто кримінального типу, замість колишньої ідеологічної пропаганди зараз маємо пропаганду масової культури. Із часів перебудови вже виросло покоління, виховане в атмосфері нігілізму до історії, держави, суспільних ідеалів. Колишню систему виховання, багато у чому порочну та заідеологізовану, уже зруйновано, однак альтернативну концепцію виховання досі ще не сформовано. Держава не має втручатися у власне виховний процес, але формування людини як свідомого члена громадянського суспільства та громадянина має здійснюватися під державним контролем.

Потрібно швидше впроваджувати у навчальний процес новітні технології, орієнтовані на самонавчання та саморозвиток людини, а також концентрувати зусилля педагогічної науки на розробці масштабної стратегії розвитку системи освіти.

В інтересах держави проводити стратегічну політику підтримки та всебічного розвитку національної культури з тим, щоб довести її до сучасного цивілізованого рівня [4]. Без цього неможливе відродження нації й розвиток державності, бо засилля іноземних форм духовності підірватиме духовні засади українського суспільства. Українська держава має піклуватися про розробку й реалізацію комплексних довготермінових програм надзвичайних заходів у різних галузях культурного й духовного життя.

Українська держава, як і будь-яка інша, не може успішно розвиватися, спираючись на розуміння лише власних інтересів, ігноруючи геополітичний контекст і тенденції розвитку світової цивілізації. Усвідомлення Україною власних інтересів є невіддільним від того, як світова громадськість ставиться до України і яким вона бачить її місце у світі. Визначення геополітичних інтересів нашої держави потребує врахування як усієї системи глобальних зацікавлень різних країн, так і фактичного розкладу сил економічних, політичних, військових, ідеологічних – у своєму регіоні (особливо це стосується близького оточення України).

Визначення національних інтересів України й активізація її зовнішньополітичних зусиль відбувається перш за все на двох рівнях: глобальному і субрегіональному.

На глобальному рівні можливості України стали вкрай обмеженими після того, як вона позбулася ядерної зброї та значно скоротила свій військовий потенціал, не компенсувавши цих втрат економічними здобутками. На цьому рівні Україна є об'єктом тиску з боку глобальних силових потуг: США, Європейської спільноти, міжнародних фінансових структур, Росії.

Глобальні сили мають певні інтереси в Україні, можливість реалізації цих інтересів визначається взаємодією глобальних сил та здатністю України бути суб'єктом геополітики. Зниження якості України як суб'єкта зменшує її можливості чинити опір, і навпаки. Навіть будучи ослабленою, Україна може зберігати певний геополітичний статус суб'єкта, якщо вдало балансуватиме на суперечностях між інтересами світових потуг. Однак політика такого балансування – це політика лише тактична. Україна неодмінно програє як суб'єкт, коли глобальні потуги порозуміються між собою в українському питанні.

Реально посилюти свої позиції на глобальному рівні Україна може шляхом структурної модернізації свого економічного потенціалу та масштабної цілеспрямованої експансії в Південно-Східному напрямку. Сприятиме цьому також інтегрування в європейські структури, посилення стратегічної співпраці із США, розвиток рівноправного партнерства з РФ.

На субрегіональному рівні (у просторі найближчого оточення) Україна є великою (за розмірами та чисельністю населення) державою зі значним потенціалом. Як спадкоємиця частини функцій СРСР у Центральній і Південно-Східній Європі та в Чорноморському регіоні, Україна має відігравати тут значну роль в організації нової системи світового порядку. Для неї життєвоважливим є злагодження конфліктних ситуацій, формування моделей рівноправного партнерства з потужними регіональними сусідами.

Здобуття Україною незалежності перетворило її в повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Активна зовнішньополітична діяльність України, реалізація її міжнародної правосуб'єктності, стали важливими чинниками процесів українського державотворення. Як доводить О. Скрипнюк, "зовнішня політика України є нічим іншим, як проекцією її державно-політичних прагнень на зовнішній світ, декларування нею свого місця серед народів, у той час як ступінь інтегрованості України в міжнародне співтовариство є об'єктивним критерієм трансформації всього українського суспільства та показником реального зовнішньополітичного становища нашої держави" [7, с. 353].

Для незалежності України урахування геополітичних реалій має особливу вагомість. Геополітичне значення виникнення у Європі нової держави під назвою "Україна" важко переоцінити. Розміри її території, чисельність населення, значний промисловий комплекс, науковий та інтелектуальний потенціали, природні ресурси – усе це вже зараз примушує сприймати Україну як значну європейську державу. Крім того, саме її розташування винятково вигідне, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту.

Кожного разу, коли Україна набувала можливості жити власним життям, вона вимушена була насамперед визначатися саме в цих трьох напрямках з приводу питань, з ким боротися, кому протистояти, а з ким укласти угоди та союзні відносини. Історія свідчить також, що жоден із цих напрямків не був для України домінуючим: по кожному з них на Україну прямували загони

загарбників і по кожному з них поширювалися цивілізаційні досягнення.

З отриманням реальної незалежності Україна знову має утверджувати себе на цих напрямках. У політиці нині йде запекла боротьба між прихильниками західного та північно-східного напрямів. Однак, зважаючи на те, Україна історично виникла на "межі" – на межі зіткнення з кочовими культурами – й нині вона відроджується на "межі" – євразійської та євроатлантичної.

Згідно з логікою вибору створених можливостей суб'єкт має паралельно просуватися за всіма доступними напрямками, аж доки вони не почнуть суперечити один одному, і лише тоді слід обирати один з варіантів, але водночас необхідно починати формування нових можливостей для підтримання їх спектру на відповідному рівні. Україна ідентифікує себе насамперед як державу європейського типу. Це обумовлено її історичним минулим, географічним положенням, її належністю до культурних традицій європейської цивілізації, етнодемографічним складом її населення, потенціалом її економічних зв'язків із країнами Європи. Все ж поки що її реальне становище як європейської держави є невизначеним. Україна виходить зі сфери євразійських впливів, але повноцінним членом європейської спільноти ще не є. Її прозахідна активність обмежена межами балансування між інтересами Росії та Євросоюзу. Максимум, на що може розраховувати Україна, – це на поступову інтеграцію в західноєвропейські структури [2]. Однак сьогодні Україні нема чого запропонувати Заходові як партнеру, крім своїх сировинних ресурсів та дешевої робочої сили, що значно стримує розвиток їх взаємин.

Європейська природа Української держави зумовлена її історією та геополітичним розташуванням. "У зв'язку із цим стратегічним напрямом української зовнішньої політики на найближче десятиліття стає активна, цілеспрямована інтеграція України в європейську спільноту, – робить висновок акад. НАН України С. Пирожков. – Шлях до Європи є для України також і шляхом зміцнення її незалежності" [8, с. 13].

У перше десятиріччя незалежності України пріоритет європейського напрямку зовнішньої політики став необхідною умовою досягнення стабільності її міжнародного становища та розвитку збалансованих зовнішніх зв'язків. Європейська інтеграція для України – це не лише мета, а й довготерміновий процес, що логічно відповідає сутності розпочатих нею реформ. Важливу роль у цьому контексті відіграє поступальний розвиток двосторонніх зв'язків з європейськими державами. "Розбудова стосунків із західноєвропейськими державами сприяє відновлення історично традиційних політичних, економічних, культурних і духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, підтримує прискорення демократизації, проведення ринкових реформ й оздоровлення національної економіки, а також створює підґрунтя для розширення участі України в європейських інтеграційних структурах і майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського та світового економічного простору" [9, с. 616].

Проблема геостратегічного вибору постає не тільки в площині багатовекторності, але також і в аспекті двосторонніх взаємовідношень з окремими державами світу. У зв'язку з цим виникає питання *стратегічного партнерства*, яке на цей час виглядає досить заплутаним, оскільки українська дипломатія часто зараховує до рангу стратегічних партнерів ті держави, з якими Україна має просто добрі стосунки. Іноді мається на увазі швидше потенціал розвитку взаємин, аніж реальний стан речей. На сучасному етапі Україна, незважаючи на декларативні заяви, ще не має реальних і надійних стратегічних партнерів серед країн світу. Їх пошук і

визначення, розвиток потенціалу взаємовідносин до такого рівня – це тривалий і складний процес, який залежить від багатьох чинників.

Слід зазначити, що на євроінтеграційну політику України істотно впливають як внутрішньополітичні, так і міжнародні чинники. Основою інтегрування України в європейські міжнародні структури є її внутрішні економічні та політичні перетворення. Однак міжнародне становище України є невід'ємною й певною мірою домінуючою частиною просування України до ЄС і НАТО. Взаємовідносини України з Росією, із США, країнами Центральної та Східної Європи, розширення НАТО і ЄС, внутрішні проблеми самого ЄС ще тривалий час вирішально впливатимуть на практичну реалізацію стратегічного напрямку зовнішньої політики України – інтегрування до єдиної Європи.

Можна зробити закономірний висновок про те, що реалізація міжнародної правосуб'єктності України є однією з найважливіших складових процесів українського державотворення [3].

Не варто обмежувати можливості України щодо участі у світових процесах лише проросійським або прозахідним вибором. На цих напрямках ми зіштовхуємося зі значними перешкодами, подолання яких неможливе доки ми не створимо достатньо розвинений внутрішній потенціал нашої країни, – лише тоді стануть реальними сподівання на такі стосунки із "сильними світу", які базуватимуться на спільних з ними інтересах, а не на необхідності підтримувати ту чи іншу зі сторін. Крім того, вибір того чи іншого "полюсу" як визначального напрямку зовнішньополітичних орієнтацій означає або відповідну конфронтацію з іншим "полюсом", або – необхідність балансувати між різними "полюсами", або – визнання себе периферійною державою, яка ніколи не буде спроможною мати власну зовнішньополітичну лінію. Усе це є стереотипи конфронтаційного мислення.

Україна не претендує на роль наддержави (а сьогодні – навіть на роль провідної регіональної держави), і тому її зовнішні стосунки мають бути спрямовані головним чином на забезпечення власних економічних інтересів, що насамперед означає підпорядкування зовнішньої політики України меті оптимального пристосування нашої країни до процесів глобалізації, щоб нейтралізувати їхній негативний та максимізувати їхній позитивний вплив на розвиток національної економіки, а також забезпечити економічну безпеку держави.

Вибір Україною своїх стратегічних партнерів – це питання ефективності нашого включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасному геополітичному та геоekonomічному просторі. Він ґрунтується на стратегічному баченні шляхів розвитку держави та обумовлюється чітким усвідомленням національних інтересів і шляхів їх реалізації.

Зовнішні перешкоди на шляху входження України в систему європейської економічної кооперації створюють бар'єри для встановлення відносин повної довіри, а також для розуміння інтересів і цілей наших західних та східних партнерів. Західні країни у відносинах з Україною виступають переважно єдиним блоком і свої стратегічні інтереси щодо неї формулюють на рівні пан'європейських структур – НАТО та ЄС. Вірогідність того, що Україна ще тривалий час буде залишатися за межами європейських інтеграційних процесів, є досить високою.

Можна спостерігати певні кроки в напрямі консолідації зовнішньополітичних інтересів Європи. Поруч зі зміцненням провідної ролі структур НАТО в системі безпеки західного світу існує тенденція до розширення

сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках. У перспективі це означатиме формування орієнтованого на Європу геоekonomічного простору з відповідним включенням проміжних країн (зокрема України) до сфери стратегічних європейських інтересів. У такій моделі майбутнього Європи цілком закономірно знаходиться місце і для України.

Питання в тому, наскільки сама Європа усвідомлює важливість вирішення проблем регіону і яку роль вона готова взяти на себе? Очевидно, що стабільність та безпечність регіону, який є частиною Європейського світу і країни якого мають демократичний устрій і розвинену економічну систему, спрямовану на добробут власного населення, значною мірою сприятимуть підвищенню як геоekonomічного, так і геополітичного статусу всієї Європи. Сповзання регіону в безізоляційно-соціально-економічного та геополітичного хаосу суперечить ідеології формування нового Європейського світу.

Одним із потенційних факторів сприяння інтеграції України в ЄС є стратегічна відкритість обох партнерів. І Україна, і ЄС (інституції та національні держави) формують стратегії свого розвитку, намагаючись визначити свої специфічні ролі та моделі виживання у майбутньому. Пошуки нових форм ідентичності у швидко змінюваному середовищі надають можливості партнерам брати активну участь у визначенні цілей та пріоритетів один одного.

Актуальними завданнями України у контексті ефективної реалізації декларованого курсу на прискорення європейської інтеграції слід вважати: формування субрегіональних систем співпраці; участь у спільних проектах стратегічного характеру; гармонізація відносин із партнерами, які мають відмінні позиції у міжнародних справах, насамперед – із США, Об'єднаною Європою та РФ.

Як певну загрозу своїй незалежності Україна трактує будь-які спроби виключення її з міжнародного процесу прийняття рішень та нового перерозподілу сфер впливу в геостратігічному просторі, що складається на початку XXI ст. Україна виходить з того, що однією з найважливіших гарантій її суверенного розвитку є формування й підтримання системи колективної безпеки в європейському та трансатлантичному просторі, розвиток кооперації у політичній, економічній, гуманітарній, інформаційній та військовій сферах.

Визнання важливої ролі України у формуванні нової структури системи безпеки в Європі має стати основою для узгодження українських інтересів з інтересами європейських країн та провідних європейських організацій.

Хоч і повільно, але ми долаємо відстань, що відділяє нас від сусідів на Заході. Зроблене вселяє оптимізм. Українська держава поступово утверджується в колі європейських країн як рівноправний партнер.

1. Архів Верховної Ради України. – Ф. Р-1, оп. 22, спр. 2647, арк. 133.
2. Ідеологія державотворення в Україні: Історія і сучасність : Мат. наук.-практ. конф. 22–23 листопада 1996 р. / За ред. Ю.С. Шемшученко та ін. – К., 1997.
3. Кульчицький С.В., Парахонський Б.О. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Новітній державотворчий процес. – К., 2006.
4. Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) – К., 2001.
5. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) – К., 2000. – Т. 14.
6. Новіков В.М. Аналіз соціального законодавства в Україні і напрямки його розвитку // Зб. наук. праць Інституту законодавства України. Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. – К., 1996. – Вип. 1.
7. Скрипнюк О. Правове забезпечення основ зовнішньої політики України на сучасному етапі державотворення // Україна дипломатична : Наук. щорічник. – К., 2000. – Вип. 1.
8. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. – К., 2001.
9. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001 рр.) / За ред. В.М. Литвина. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 15.03.06